УДК 811.111.366
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2026.80.7

Дячук О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германських мов та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету
https://orcid.org/0000-0002-7927-1924

ПОРІВНЯЛЬНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ: ІЗОМОРФНІ ТА АЛОМОРФНІ РИСИ МОРФОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ізоморфних (спільних) та аломорфних (відмінних) рис морфологічних систем, які визначають типологічний статус мов як аналітичних чи синтетичних і впливають на способи вираження граматичних значень. Порівняльна граматика спрямована на встановлення найбільш загальних структурних типів мов на основі їх домінуючих або спільних фонетичних, морфологічних, лексичних і синтаксичних особливостей. У результаті порівняльна граматика досліджує особливості та явища на фонетичному/фонологічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях. Ізоморфні риси обумовлені спільним індоєвропейським походженням української та англійської мов, тоді як аломорфні формуються внаслідок їхнього історичного розвитку й функціонування як самостійних національних мов. Морфологічний рівень вивчає будову слова, його словозмінні форми, способи вираження граматичних значень та віднесення слів до певної частини мови. Основною одиницею цього рівня є морфема – найменша структурна одиниця, яка не підлягає подальшому поділу без втрати змісту, та має двосторонній характер. Як і будь-яка мовна одиниця, окрім фонеми, морфема поєднує форму та зміст. Морфеми поділяються на кореневі морфеми, що несуть основне лексичне значення слова та афіксальні морфеми (афікси), тобто ті, що виконують службову роль, модифікуючи значення кореня або вказуючи на граматичні характеристики. У морфології поєднання кореневої морфеми з афіксальною словозмінною морфемою формує окрему словоформу, тобто конкретну граматичну реалізацію лексеми. В українській мові становлять ряд словоформ одного й того самого слова, які відрізняються за граматичними категоріями відмінка та числа. Сукупність усіх словоформ певного слова, впорядкованих за системою флективних змін, становить його морфологічну парадигму. Парадигма є моделлю словозміни для групи слів, що належать до однієї частини мови й поділяють спільні граматичні категорії. Сукупність парадигм, властивих певному класу слів або частині мови, становить граматичне вираження їхніх спільних ознак і, ширше, загальних характеристик граматичної структури мови. Граматичні категорії виявляються й усвідомлюються лише за умови наявності формальних засобів їхнього вираження у конкретній мовній системі. Проведений аналіз дав змогу з'ясувати, що морфологічні системи української та англійської мов поєднують значний обсяг як ізоморфних, так і аломорфних рис, зумовлених спільним індоєвропейським походженням і водночас різним типологічним розвитком цих мов.

Ключові слова: ізоморфні та аломорфні риси, порівняльна граматика, морфологічна система, парадигма.

Порівняльна граматика української та англійської мов посідає важливе місце в сучасному мовознавстві, оскільки дає змогу виявити як спільні, так і відмінні риси граматичної будови споріднених індоєвропейських мов. Зіставний аналіз морфологічних систем цих мов є особливо актуальним у контексті розвитку перекладознавства, типології та методики викладання іноземних мов, адже дозволяє виявити структурні константи та специфічні риси, що зумовлюють інтерференцію рідної мови при вивченні англійської. У межах контрастивної граматики ключовим завданням є встановлення ізоморфних (спільних) та аломорфних (відмінних) рис морфологічних систем, які визначають типологічний статус мов як аналітичних чи синтетичних і впливають на способи вираження граматичних значень.

Таким чином, проблема полягає в необхідності системного опису ізоморфії та аломорфії морфологічних структур української та англійської мов на рівні морфеми, словоформи, парадигми та граматичної категорії, що має як теоретичне значення для типологічної класифікації мов, так і практичне значення для удосконалення процесу навчання та перекладу.

Теоретичною основою дослідження є праці з контрастивної та зіставної граматики англійської та української мов, у яких описано типологічні константи та специфіку морфологічних систем. У підручниках і навчальних посібниках з порівняльної граматики детально розглядаються граматичні категорії основних частин мови, способи вираження граматичних значень, а також загальні підходи до класифікації ізоморфних і аломорфних рис на морфологічному рівні. Окремі дослідження присвячені морфемній структурі слова, типології словотворчих та словозмінних морфем, а також характеристиці парадигм і граматичних категорій у зіставленні англійської та української мов.

Водночас, попри наявність значної кількості теоретичних і навчально-методичних праць, питання системного аналізу ізоморфних та аломорфних рис морфологічних систем обох мов саме на рівні поєднання морфеми, словоформи, парадигми та граматичної категорії залишається недостатньо висвітленим. Часто увага зосереджується або на окремих частинах мови, або на загальному описі морфологічного рівня без узгодження цих підходів у межах єдиної моделі порівняльної морфології. Недостатньо розробленими залишаються також прикладні аспекти інтерпретації ізоморфії й аломорфії для практики перекладу та навчання, зокрема щодо типових помилок, спричинених розбіжностями в морфологічних системах. Саме цим аспектам і присвячено запропоноване дослідження.

Метою статті є комплексне дослідження ізоморфних та аломорфних рис морфологічних систем української та англійської мов, зокрема в сфері морфемної будови слова, граматичних категорій основних частин мови та типології морфологічних засобів вираження граматичного значення.

Порівняльна граматика спрямована на встановлення найбільш загальних структурних типів мов на основі їх домінуючих або спільних фонетичних, морфологічних, лексичних і синтаксичних особливостей, як зазначає І. Корунець. У результаті порівняльна граматика досліджує особливості та явища на фонетичному/фонологічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях [1].

Особливого значення набуває аналіз морфологічних систем, що забезпечують формальне вираження граматичних значень і визначають типологічний статус мов як аналічних чи синтетичних [2].

У контрастивній граматиці активно використовуються поняття ізоморфії та аломорфії, які позначають відповідно спільні та відмінні ознаки мовних рівнів, зокрема морфологічного [3]. Ізоморфні риси обумовлені спільним індоєвропейським походженням української та англійської мов, тоді як аломорфні формуються внаслідок їхнього історичного розвитку й функціонування як самостійних національних мов. Морфологічний рівень вивчає будову слова, його словозмінні форми, способи вираження граматичних значень та віднесення слів до певної частини мови. Основною одиницею цього рівня є морфема – найменша структурна одиниця, яка не підлягає подальшому поділу без втрати змісту, та має двосторонній характер [4]. Як і будь-яка мовна одиниця, окрім фонеми, морфема поєднує форму та зміст.

Морфеми поділяються на кореневі морфеми, що несуть основне лексичне значення слова та афіксальні морфеми (афікси), тобто ті, що виконують службову роль, модифікуючи значення кореня або вказуючи на граматичні характеристики. Афіксальні морфеми також бувають двох видів: словозмінні морфеми, що виражають відношення між словами в словосполученні або реченні, як-от: відмінникові морфеми (*книжц-і, на стол-і, немає вікн-а*) та морфема минулого часу *-в* (*писав, сидів, читав*) в українській мові, морфема минулого часу *-ed* (*worked, reminded, ennumerated*) або морфема порівняльного ступеня *-er* (*faster, heavier, bigger)* в англійській мові; словотвірні (деривацийні) морфеми, що беруть участь у створенні нових слів (*укр. письмен-ник, чит-ач; англ. writ-er, kind-ness*), або у зміні їхнього значення (*укр. сонце → сон-ечко; англ. write → re-write*).

В обох мовах морфема є мінімальною значущою одиницею, яка може бути кореневою (вільною) або афіксальною (зв'язаною) – це ізоморфна риса [3].

В англійській переважає одноморфемна структура слів (root – stem), тоді як в українській більшість «значущих» слів мають двоморфемну будову (основа та флексія), що є аломорфною рисою, наприклад:

- friendship – friend (root/stem) + ship (derivational suffix);
- дружба – друж- (основа) + -ба (суфікс) + нульова флексія (категорія відмінка) [2].

У морфології поєднання кореневої морфеми з афіксальною словозмінною морфемою формує окрему словоформу, тобто конкретну граматичну реалізацію лексеми. В українській мові, наприклад, форми *дівчина, дівчини, дівчині* становлять ряд словоформ одного й того самого слова, які відрізняються за граматичними категоріями відмінка та числа. Таким чином, одна лексема може бути представлена низкою форм, що відображають її участь у різних синтаксичних позиціях та граматичних відношеннях [3].

В англійській мові також існує система словоформ, проте вона загалом є менш розгалуженою, що пов'язано з переважно аналітичним способом вираження граматичних значень [4]. Для дієслова *write* до типового ряду словоформ належать *write, writes, wrote, written, writing*, які репрезентують різні часові та граматичні характеристики: особу й число, видо-часові форми, а також дієприкметникові й дієприслівникові форми.

Сукупність усіх словоформ певного слова, впорядкованих за системою флективних змін, становить його морфологічну парадигму. *Парадигма* є моделлю словозміни для групи слів, що належать до однієї частини мови й поділяють спільні граматичні категорії [5]. В українській мові, зокрема, виокремлюються парадигми відмінювання іменників (за родом, типом основи, відмінковими формами), а також парадигми дієслів, що охоплюють форми часу, способу, особи та числа. В англійській мові типовою є парадигма правильних дієслів (*work – works – worked – worked – working*), яка включає обмежений набір флективних форм і поєднується з широким використанням аналітичних конструкцій [6].

Парадигма слова не зводиться до простої сукупності його словоформ; вона відображає впорядковану внутрішню організацію морфологічної системи мови. До її структури входять регулярні чергування морфем і граматичних значень, що дає змогу розглядати парадигму як важливий інструмент опису та аналізу морфологічної будови слова [5].

Сукупність парадигм, властивих певному класу слів або частині мови, становить граматичне вираження їхніх спільних ознак і, ширше, загальних характеристик граматичної структури мови. Узагальнення цих ознак оформлюється у вигляді граматичних категорій, які репрезентують системні протиставлення типу «однина/множина», «теперішній/минулий час», «ознака/ступінь ознаки» тощо [2].

Граматичні категорії виявляються й усвідомлюються лише за умови наявності формальних засобів їхнього вираження у конкретній мовній системі. Так, категорія відмінка в українській мові реалізується через відмінкові морфеми, які сигналізують граматичну функцію слова в реченні [4]. У словах *міст-ом, дерев-у* флексії *-ом, -у* формально виражають відмінкове значення й дозволяють кваліфікувати відповідні форми як різні словоформи однієї лексеми [2].

В англійській мові граматична категорія ступеня порівняння прикметника маркується здебільшого афіксальними морфемами *-er, -est (strong – stronger – strongest, deep – deeper – deepest)* або аналітичними конструкціями типу *more/ most + adjective*, що дає змогу розрізняти нейтральний, вищий і найвищий ступені ознак.

Натомість категорія означеності та неозначеності, яка в англійській пов'язана переважно з уживанням артиклів *the, a/an,* не має прямого морфологічного відповідника в українській мові, а реалізується комплексом синтаксичних, лексичних та контекстуальних засобів (порядок слів, актуальне членування, займенникові компоненти тощо) [3].

Попри відсутність спеціалізованих морфологічних формальних показників, окремі граматичні категорії можуть реалізуватися в мові за допомогою синтаксичних і лексичних засобів [2].

Так, у сучасній українській мові категорія означеності/неозначеності, яка не має окремого флективного вираження, компенсується вживанням означених та неозначених займенників (*цей будинок, якийсь будинок*), а також варіюванням порядку слів, актуальним членуванням речення та іншими контекстуальними факторами. У таких випадках граматичне протиставлення «означене/неозначене» постає як семантико-синтаксична, а не суто морфологічна категорія.

Граматичні категорії в обох мовах можуть виражатися як синтетичними, так і аналітичними засобами. Українська мова, попри переважно синтетичний характер, демонструє можливість аналітичного та синтетичного оформлення майбутнього часу: порівняймо аналітичну конструкцію *буду писати* та синтетичну форму *писатиму*, які репрезентують одну й ту саму граматичну категорію за допомогою різних структурних моделей [2; 4]. В англійській мові, своєю чергою, ступені порівняння прикметників передаються як синтетично (*афікси -er, -est: strong – stronger – strongest*), так і аналітично (*more useful, the most talented)*, що свідчить про співіснування обох типів морфологічного вираження в одній граматичній системі.

Окремі граматичні категорії можуть реалізуватися по-різному в типологічно відмінних мовах: синтетично в одних і переважно аналітично в інших. Це особливо помітно при зіставленні української та англійської мов, де аналогічні граматичні значення (наприклад, час, ступінь порівняння, вид) можуть оформлюватися за допомогою афіксів або ж аналітичних конструкцій [6]. Водночас граматичні категорії не є універсальними в повному розумінні цього терміна, адже окремі з них властиві лише певним мовам або групам мов.

Так, категорія роду іменника є однією з базових у морфологічній системі української мови й охоплює протиставлення чоловічого, жіночого й середнього родів, тоді як у сучасній англійській мові рід не виступає як граматична категорія і переважно має лексико-семантичний характер (*distinction he/she/it* замість флективного маркування). Отже, в одному випадку ми маємо формально граматикалізовану категорію, а в іншому – лише семантичне протиставлення без спеціальних морфологічних показників [2].

У сучасній граматичній теорії граматичну категорію розглядають, з одного боку, як загальнограматичне поняття, що відображає системні ознаки мовної структури (типові опозиції, інвентар протиставлень, способи їхнього вираження), а з іншого – як клас форм слів, об'єднаних спільними граматичними характеристиками (наприклад, парадигма числа, часу, ступеня порівняння) [1]. Таким чином, граматична категорія поєднує абстрактний рівень опису мовної системи з конкретною реалізацією в наборі словоформ.

Прикметник в англійській та українській мовах належить до повнозначних частин мови й слугує для вираження ознаки, якості або властивості предмета. У двох мовах він виконує подібні синтаксичні функції, зокрема виступає означенням при іменнику та іменною частиною складеного присудка, що дає підстави говорити про ізоморфізм його базових граматичних властивостей [2]. Так, у словосполученнях *a beautiful city* і гарне місто прикметники виконують атрибутивну функцію, а в конструкціях *The sky is blue* і *Небо синє* – предикативну.

Однією з найбільш виразних ізоморфних рис прикметника в обох мовах є наявність семантичного поділу на якісні та відносні прикметники. Якісні прикметники виражають безпосередню ознаку предмета й здатні утворювати ступені порівняння, тоді як відносні вказують на зв'язок предмета з матеріалом, простором, часом, національністю чи іншою ознакою, не виявляючи градуальності [4]. Наприклад, англійські *big, cold, happy* та українські *великий, холодний, щасливий* належать до якісних, тоді як *wooden, Italian і дерев'яний, італійський* – до відносних. Такий паралелізм засвідчує ізоморфний характер прикметникової семантики в зіставлюваних мовах.

Важливим виявом ізоморфії є також наявність категорії ступенів порівняння в обох мовах. Більшість якісних прикметників в англійській та українській мовах можуть функціонувати у формі позитивного, вищого та найвищого ступенів, що свідчить про спільну граматичну здатність виражати різний ступінь інтенсивності ознаки [2; 4]. В англійській мові це реалізується у формах *small – smaller – smallest, strong – stronger – strongest*, а в українській – *малий – менший – найменший, сильний – сильніший – найсильніший*. Крім того, в обох мовах наявні суплетивні форми, що також є ізоморфною рисою: *good – better – best / добрий – кращий – найкращий*.

Ще одним проявом структурної близькості є використання як синтетичних, так і аналітичних способів творення ступенів порівняння. В англійській мові поряд із формами на *-er, -est* функціонують аналітичні конструкції *more beautiful*, *the most important*, а в українській – поряд із синтетичними формами *швидший, найкращий* можливі аналітичні варіанти типу *більш важливий, найбільш доцільний* [5]. Наявність обох моделей у двох мовах є ознакою ізоморфії, хоча частотність їхнього використання вже демонструє типологічні відмінності.

Ізоморфізм прикметникових систем виявляється також у здатності прикметників до субстантивації та часткового переходу в інші частини мови. В англійській мові прикметники можуть уживатися у значенні іменника, як-от *the rich, the poor*, а в українській – *багаті, бідні, старші*. Подібні процеси засвідчують функціональну гнучкість прикметника й спільність деяких словотвірно-синтаксичних механізмів у двох мовах [3].

Водночас морфологічна організація прикметника в англійській та українській мовах має низку істотних аломорфних рис. Найпомітнішою з них є наявність в українській мові категорій роду, числа й відмінка, які властиві прикметнику як змінній частині мови. Український прикметник узгоджується з іменником у роді, числі та відмінку: *новий будинок, нова книга, нове місто; новому будинку, новою книгою*. На відміну від цього, англійський прикметник є морфологічно незмінним щодо роду, числа й відмінка: форма *new* залишається однаковою в словосполученнях *new house, new book, new cities*. Отже, українська прикметникова система виявляє значно вищий ступінь флективної розгалуженості [1; 5].

Аломорфія прикметників виявляється і в характері словотворчих моделей. В англійській мові прикметники часто формуються за допомогою відносно обмеженого набору суфіксів, зокрема *-ful, -less, -ous, -al, -ic,* як у словах *useful, helpless, dangerous, cultural, poetic.* В українській мові система словотворення прикметників значно багатша й продуктивніша, оскільки охоплює велику кількість формантів: *-н-, -ськ-, -цьк-, -ов-, -ев-, -ан-, -ян-, -езн-, -енн-* тощо, наприклад *кам'яний, товариський, березовий, гречаний, величезний, добрячий, багатющий.* Це свідчить про аломорфний характер деривaційної структури прикметника в зіставлюваних мовах [1].

Типологічна різниця простежується і в реалізації ступенів порівняння. Хоча обидві мови мають синтетичні й аналітичні форми, для англійської мови більш характерним є широке вживання аналітичних конструкцій з *more* та *most,* особливо з багатоскладовими прикметниками. Українська ж мова, навпаки, тяжіє до синтетичного способу вираження градації за допомогою суфіксів *-іш-, -ш-* та префікса *най-.* Таким чином, у сфері ступенів порівняння спільність граматичної категорії поєднується з аломорфією її формального оформлення [2].

Суттєвою аломорфною рисою української прикметникової системи є також наявність демінутивних та аугментативних форм, які виражають суб'єктивну оцінку ознаки. Українська мова широко використовує форми на зразок гарненький, тонесенький, добрячий, величезний, страшенний, де за допомогою спеціальних суфіксів передається зменшеність, пестливість або підсилення ознаки. В англійській мові подібна система морфологічного вираження майже відсутня, а відповідні значення передаються переважно лексичними засобами, наприклад *very small, tiny, huge, extremely beautiful.* Це ще раз підкреслює вищу експресивно-морфологічну насиченість українського прикметника [4; 6].

Отже, прикметник в англійській та українській мовах поєднує в собі як ізоморфні, так і аломорфні риси. До ізоморфних належать спільні семантичні функції, поділ на якісні та відносні прикметники, наявність ступенів порівняння, суплетивних форм і здатність до субстантивації. До аломорфних — категорії роду, числа й відмінка в українській мові, вища розгалуженість словотворчих моделей, наявність демінутивно-аугментативних форм та відмінне співвідношення синтетичних і аналітичних способів вираження граматичних значень. Усе це дає підстави розглядати прикметник як показовий матеріал для встановлення типологічної близькості та структурної відмінності між українською й англійською мовами.

Проведений аналіз дав змогу з'ясувати, що морфологічні системи української та англійської мов поєднують значний обсяг як ізоморфних, так і аломорфних рис, зумовлених спільним індоєвропейським походженням і водночас різним типологічним розвитком цих мов. Ізоморфні риси виявляються насамперед у наявності спільних морфологічних одиниць (морфеми, словоформи, парадигми), базових граматичних категорій (числа, часу, ступеня ознаки), а також у подібності функціональної організації окремих частин мови, зокрема прикметника, який у двох мовах виконує схожі синтаксичні функції та поділяється на якісні й відносні різновиди.

Література:

1. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Вінниця : Нова книга, 2003. 464 с.
2. Голуб О. М., Бондаренко О. М. Висвітлення особливостей словоскладання в англійській та українській мовах. *Мовознавчий вісник.* 2013. С. 133-141.
3. Гладуш Н.Ф., Павлюк Н.В. Contrastive Grammar: Theory and Practice. Порівняльна граматика: теорія і практика: навч. посіб. Київ. ун-т. ім. Б. Грінченка; Нац. ун-т «Києво-Могилянська акад.». Київ, 2019. 296 с.
4. Andreichuk N.I., Babeliuk O.A. Contrastive lexicology of English and Ukrainian languages: theory and practice : textbook. Kherson : Publishing House «Helvetica», 2019. 236 c.
5. Морозова І.Б., Пожарицька О.О. Теоретична граматика англійської мови. Навчальний посібник. Харків : «Університетська книга», 2025. 195 с.
6. Левицький А.Е. Порівняльна граматика англійської та української мов. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 264 с.

Diachuk O. Comparative Grammar of Ukrainian and English: Isomorphic and Allomorphic Features of Morphological Systems

Summary. This article examines the isomorphic (shared) and allomorphic (distinctive) features of morphological systems that determine the typological status of languages as analytic or synthetic and influence the ways grammatical meanings are expressed. Comparative grammar aims to establish the most general structural types of languages based on their dominant or shared phonetic, morphological, lexical, and syntactic features. As a result, comparative grammar investigates features and phenomena at the phonetic/phonological, morphological, lexical, and syntactic levels. Isomorphic features are conditioned by the shared Indo-European origin of the Ukrainian and English languages, whereas allomorphic features are formed as a result of their historical development and functioning as independent national languages. The morphological level studies the structure of the word, its inflectional forms, the means of expressing grammatical meanings, and the assignment of words to a particular part of speech. In Ukrainian, a number of word forms of one and the same word constitute a series that differ in the grammatical categories of case and number. The totality of all word forms of a given word, arranged according to a system of inflectional changes, constitutes its morphological paradigm. A paradigm is a model of inflection for a group of words belonging to the same part of speech and sharing common grammatical categories. The totality of paradigms characteristic of a certain class of words or part of speech constitutes the grammatical expression of their common features and, more broadly, the general characteristics of the grammatical structure of a language. Grammatical categories are identified and recognized only when there are formal means of expressing them within a specific language system. The analysis conducted made it possible to establish that the morphological systems of the Ukrainian and English languages combine a significant number of both isomorphic and allomorphic features, conditioned by their shared Indo-European origin and, at the same time, by the different typological development of these languages.

Key words: isomorphic and allomorphic features, comparative grammar, morphological system, paradigm.

Дата першого надходження статті до видання: 03.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.11.2026